

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

XORAZM AHOLISINING HUNARMANDCHILIK AN'ANALARI: KIYIM-BOSH ISHLAB CHIQRISH HUNARI MISOLIDA

Reyimbayeva Onaxon Ergash qizi

Urganch Innovatsion Universiteti, magistrant.

e-mail: anoxon9191@gmail.com

Annotatsiya.

Mazkur maqolada Xorazm aholisining qadimiy hunarmandchilik an'analari kiyim-bosh ishlab chiqarish hunari misolida kompleks tarzda tahlil qilinadi. Xorazm vohasida tarixan shakllangan to'qimachilik, tikuvchilik, kashtachilik, zardo'zlik hamda bosh kiyim tayyorlash kabi hunar turlarining rivojlanish xususiyatlari yoritiladi. Kiyim-kechak yaratishda foydalanilgan mahalliy xomashyo, mato turlari, bezak usullari, ranglar uyg'unligi va naqshlarning mazmun-mohiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy kiyimlarning xalqning turmush tarzi, estetik qarashlari, ijtimoiy munosabatlari va ma'naviy qadriyatlari bilan uzviy bog'liqligi ochib beriladi. Maqolada hunarmandchilik an'alarining avloddan avlodga o'tishi, ularning tarixiy-madaniy merosni saqlashdagi o'rni hamda bugungi kundagi ahamiyati ilmiy jihatdan baholanadi. Tadqiqot natijalari Xorazm xalq amaliy san'ati va milliy kiyim madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Xorazm, hunarmandchilik, kiyim-bosh, to'qimachilik, tikuvchilik, kashtachilik, milliy libos, an'ana, madaniyat, xalq amaliy san'ati.

РЕМЕСЛЕННЫЕ ТРАДИЦИИ НАСЕЛЕНИЯ ХОРЕЗМА: НА ПРИМЕРЕ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ОДЕЖДЫ

Рейимбаева Онахон Эргаш кизи

Ургенчский инновационный университет, магистрант.

Аннотация.

В статье комплексно анализируются древние ремесленные традиции населения Хорезма на примере изготовления одежды. Рассматриваются особенности развития исторически сложившихся в Хорезмском оазисе таких видов ремёсел, как ткачество, швейное дело, вышивка, золотошвейное искусство и изготовление головных уборов. Анализируются местное сырьё и виды тканей, использовавшиеся при изготовлении одежды, способы декорирования, сочетание цветов, а также содержание и символика орнаментов. Раскрывается неразрывная связь национальной одежды с образом жизни народа, его эстетическими представлениями, социальными отношениями и духовными ценностями. В статье также даётся научная оценка передаче ремесленных традиций из поколения в поколение, их роли в сохранении историко-культурного наследия и значения в современных условиях. Результаты исследования позволяют глубже осмыслить своеобразие народного прикладного искусства Хорезма и культуры национальной одежды.

Ключевые слова: Хорезм, ремесленничество, одежда, ткачество, швейное дело, вышивка, национальный костюм, традиция, культура, народное прикладное искусство.

CRAFT TRADITIONS OF THE KHOREZM POPULATION: THE CASE OF CLOTHING PRODUCTION

Reyimbayeva Onaxon Ergash qizi

Urgench Innovation University, Master's Student.

Abstract.

This article provides a comprehensive analysis of the ancient craft traditions of the Khorezm population through the example of clothing production. It examines the development of traditional crafts historically established in the Khorezm oasis, including weaving, tailoring, embroidery, gold embroidery, and headdress making. The study analyzes local raw materials, types of fabrics, decorative techniques, color combinations, and the meaning and symbolism of ornamental patterns used in clothing production. It also reveals the close relationship between traditional clothing and the people's way of life, aesthetic perceptions, social relations, and spiritual values. Particular attention is paid to the transmission of craft traditions from generation to generation, their role in preserving historical and cultural heritage, and their significance today. The findings contribute to a deeper understanding of the distinctive features of Khorezm folk applied arts and traditional clothing culture.

Keywords: Khorezm, handicrafts, clothing, weaving, tailoring, embroidery, traditional clothing, tradition, culture, folk applied arts.

Kirish. Xorazm vohasi Markaziy Osiyoning eng qadimiy madaniy markazlaridan biri sifatida o'zining boy tarixiy merosi, moddiy va ma'naviy qadriyatlari bilan alohida ajralib turadi. Ushbu hududda qadim zamonlardan boshlab dehqonchilik, savdo-sotiq, me'morchilik bilan bir qatorda hunarmandchilikning turli sohaları ham yuksak darajada taraqqiy etgan. Ayniqsa, xalqning kundalik ehtiyoji bilan bevosita bog'liq bo'lgan kiyim-bosh ishlab chiqarish hunari Xorazm aholisining turmush tarzida muhim o'rin tutgan. Kiyim-kechak insoniyat hayotida nafaqat maishiy zarurat vositasi, balki oilaviy holat va etnik mansublikni ifodalovchi muhim madaniy omil hisoblanadi. Shu bois Xorazmda kiyim-bosh tayyorlash bilan bog'liq hunarmandchilik tarmoqlari tarixiy-etnografik nuqtayi nazardan katta ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Xorazm aholisining kiyim-bosh ishlab chiqarish bilan bog'liq an'analari asrlar davomida shakllanib, mahalliy tabiiy sharoit, xo'jalik turmushi, iqlim xususiyatlari hamda qo'shni xalqlar bilan madaniy aloqalar ta'sirida takomillashib borgan. Hududning issiq va quruq iqlimi yengil, qulay hamda tabiiy matolardan tayyorlangan kiyimlarga ehtiyoj tug'dirgan bo'lsa-da, qish mavsumida sovuqdan himoyalovchi issiq kiyim turlarining yuzaga kelishiga ham sabab bo'lgan. Natijada erkaklar, ayollar va bolalar kiyimlari shakli, bichimi, bezagi hamda foydalanish maqsadiga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Xorazm aholisining kiyim-bosh ishlab chiqarish hunari nafaqat iqtisodiy ehtiyojlarni qondirgan, balki xalqning estetik didi, urf-odatlarini, ijtimoiy mavqeyi va milliy qadriyatlarini ham aks ettirgan. Har bir kiyim turi, mato bezagi yoki tikuv usuli xalqning tarixiy taraqqiyoti va madaniy tafakkuri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Mazkur maqolada Xorazm aholisining hunarmandchilik an'analari kiyim-bosh ishlab chiqarish hunari misolida tahlil qilinadi, ushbu sohaning shakllanishi, taraqqiyoti, asosiy turlari hamda bugungi kundagi ahamiyati yoritiladi.

Asosiy qism.

Xorazm vohasi Markaziy Osiyoning yirik madaniy hududlaridan biri sifatida shakllangan bo'lib, bu yerda hunarmandchilikning ko'plab tarmoqlari taraqqiy etgan. Ayniqsa, kiyim-bosh ishlab chiqarish bilan bog'liq hunarlar voha aholisining kundalik turmushi, xo'jalik faoliyati va madaniy hayotida muhim o'rin egallagan. Arxeologik topilmalar, yozma manbalar hamda etnografik materiallar Xorazmda to'quvchilik, kashtachilik, zardo'zlik va do'ppido'zlik qadimiy tarixga ega ekanligini ko'rsatadi.

Qadimgi Xorazm hududidan topilgan mato qoldiqlari va to'quv asboblari vohada mato ishlab chiqarish miloddan avvalgi davrlardayoq mavjud bo'lganligini tasdiqlaydi. Arxeologik qazishmalar natijasida qadimgi Tuproqqal'a, Ayazqal'a va boshqa yodgorliklardan mato qoldiqlari, igna, qaychi, bezak buyumlari topilgan. Bu esa vohada qadimdan kiyim tikish va mato ishlab chiqarish hunari rivojlanganini ko'rsatadi. Qadimdan mazkur hudud kiyim-bosh hunarmandchiligining o'ziga xos namunalarini yaratgan. Qadimgi Xorazm aholisi hunarmandchilikning murakkab va rivojlangan shakllarini yaratishga muvaffaq bo'lgan [1; 213-b.].

Xorazmning geografik joylashuvi ham hunarmandchilik rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Buyuk Ipak yo'lining voha hududidan o'tishi natijasida mahalliy ustalar Sharq va G'arb madaniyatlari bilan yaqindan tanishgan. Bu esa hunarmandchilikning yanada rivojlanishiga imkon bergan. Buyuk Ipak yo'li orqali Xorazmga turli mamlakatlardan ipak, paxta, jun, bo'yoq moddalari, tikuv asboblari, yangi matolar va bezak usullari kirib kelgan. Natijada mahalliy ustalar xorijiy tajribalarni o'zlashtirib, ularni milliy an'analarga bilan uyg'unlashtirgan. Shu bilan birga, Xorazm ustalari ham o'z mahsulotlarini boshqa hududlarga eksport qilganlar.

Tarixiy manbalarda Xiva bozorlari haqida ma'lumot berilar ekan, ayniqsa, ipak va paxta matolar savdosi rivojlanganligi ta'kidlanadi. "Xorazm aholisi qadimdan paxta yetishtirish va undan mato ishlab chiqarish bilan shug'ullangan" [2; 167-b.]. Bu holat vohada to'qimachilik an'analari juda qadimiy ekanligini ko'rsatadi. XIX asrga kelib Xiva xonligi hududida hunarmandlarning alohida mahallalari shakllangan bo'lib, ular orasida to'quvchilar, etikdo'zlar va kashtachilar muhim iqtisodiy qatlamni tashkil etgan. Xiva xonligida hunarmandlar shahar iqtisodiyotining asosiy qatlamlaridan biri hisoblangan va ular ishlab chiqargan mahsulotlar ichki bozorlarda yuqori qadrlangan [7; 201-b.].

Xorazm hunarmandchiligining eng rivojlangan tarmoqlaridan biri to'quvchilik bo'lgan. Vohada paxtachilikning taraqqiy etishi mato ishlab chiqarish uchun muhim xomashyo bazasini yaratgan. Paxta tolasi va ipakdan turli xil matolar tayyorlangan bo'lib, ular orasida atlas, adras, bo'z va ipak matolar alohida o'rin tutgan. Mahalliy aholining aksariyati matolarni uy sharoitida tayyorlagan. Ayniqsa, ayollar to'quvchilik jarayonining asosiy ishtirokchilari hisoblangan. To'quv dastgohlari asosan yog'ochdan tayyorlangan bo'lib, ular qo'l kuchi yordamida harakatlantirilgan. Xorazmda uy hunarmandchiligi keng rivojlangan bo'lib, ko'plab oilalar mato to'qish bilan shug'ullangan.

Mato tayyorlashda tabiiy bo'yoqlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega bo'lgan. Indigo, anor po'sti, piyoz po'sti va turli o'simliklar ildizlari yordamida matolarga rang berilgan. Ushbu tabiiy bo'yoqlar matoning uzoq vaqt sifatini saqlab qolishiga xizmat qilgan. Xorazm matolari o'zining yorqinligi va mustahkamligi bilan boshqa hududlardan ajralib turgan. Ayniqsa, atlas va adras matolari nafaqat ichki bozorlarda, balki qo'shni davlatlarda ham yuqori baholangan. Bu esa hunarmandchilikning iqtisodiy ahamiyatini oshirgan.

Xorazm ayollari orasida eng ommaviy hunarlardan yana biri kashtachilik bo'lgan. Ushbu san'at turi orqali xalqning estetik qarashlari, urf-odatlarini va ma'naviy qadriyatlari namoyon bo'lgan. Kashtalar asosan milliy kiyimlar, so'zana, yostiqlar va marosim buyumlarini bezashda ishlatilgan. Xorazm kashtachiligida geometrik naqshlar, o'simliksimon bezaklar va ramziy belgilar ko'p uchraydi. San'atshunos M. Abdulayeva "Kashtachilik xalqning badiiy tafakkuri va estetik didining yorqin namunasidir", — deb ta'kidlaydi. Kashtalarda qo'llangan ranglar ham muayyan ma'noga ega bo'lgan. Qizil rang hayot va quvonchni, yashil rang tabiat va yangilanishni, oq rang esa poklikni anglatgan. Ayrim naqshlar esa yovuz

kuchlardan himoya ramzi sifatida talqin etilgan. Kashtachilik nafaqat san'at turi, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham muhim ahamiyat kasb etgan. Qizlarga yoshligidan kashta tikish o'rgatilgan va bu ularning kelajakdagi oilaviy hayotga tayyorlanishida muhim omil bo'lgan.

Xorazm milliy kiyimlari xalqning etnik o'ziga xosligini aks ettiruvchi muhim madaniy meros hisoblanadi. Erkaklar va ayollar kiyimlari shakli, matosi va bezaklari jihatidan bir-biridan keskin farqlangan. Ayollar kiyimlarida yorqin ranglar, murakkab kashtalar va bezaklar ustun bo'lgan. Erkaklar kiyimlari esa soddaroq ko'rinishga ega bo'lsa-da, ularning bichimi va matosi orqali ijtimoiy mavqe ifodalangan. "Milliy kiyimlar xalqning tarixiy taraqqiyoti va madaniy xotirasini o'zida mujassamlashtiradi" [5; 41-b.].

Bayram va marosim kiyimlari kundalik kiyimlardan o'zining nafisligi bilan ajralib turgan. Ayniqsa, kelin kiyimlari murakkab kashtalar va zardo'z naqshlar bilan bezatilgan. Kiyimlarda ishlatilgan naqshlar orqali insonning yoshi, oilaviy holati va jamiyatsdagi mavqeyi aniqlangan. Shu sababli milliy kiyimlar faqat maishiy ehtiyoj emas, balki ijtimoiy-madaniy ramz sifatida ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Xorazmda zardo'zlik va do'ppido'zlik hunarlari ham yuqori darajada rivojlangan. Zardo'zlikda oltin va kumush ipar yordamida murakkab naqshlar tikilgan. Ushbu san'at turi asosan saroy kiyimlari va tantanali liboslarni bezashda qo'llanilgan. "Zardo'zlik o'zbek xalqining nozik estetik tafakkurini aks ettiruvchi san'at turlaridan biridir" [6; 122-b.].

Xorazmda kiyim-bosh ishlab chiqarish bilan bog'liq hunarmandchilik turlari xalqning iqtisodiy hayoti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Hunarmandlar tayyorlagan mahsulotlar ichki va tashqi bozorlarda sotilgan hamda oilalarning asosiy daromad manbalaridan biri hisoblangan.

Do'ppido'zlik esa Xorazm xalqining kundalik hayotida muhim o'rin tutgan. Do'ppilar erkaklar va ayollar uchun alohida uslubda tayyorlangan. Erkaklar do'ppilarida geometrik shakllar ustun bo'lgan bo'lsa, ayollar do'ppilarida gullar va rang-barang bezaklar ko'proq uchraydi. Do'ppi nafaqat bosh kiyim, balki insonning ijtimoiy mavqeyini bildiruvchi muhim atribut hisoblangan. Ayrim hollarda do'ppining shakli va naqshi orqali insonning qaysi hududdan ekanligini ham aniqlash mumkin bo'lgan. Bundan tashqari, hunarmandchilik xalqning ma'naviy hayotida ham muhim rol o'ynagan. Milliy kiyimlar va bezaklar orqali xalqning dunyoqarashi, estetik didi va qadriyatlarini ifodalangan. "Hunarmandchilik milliy o'zlikni saqlash va madaniy merosni avlodlarga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi" [8; 73-b.].

Bugungi kunda Xorazm hunarmandchiligi milliy madaniy merosning muhim qismi sifatida e'tirof etilmoqda. Turizm rivoji ham ushbu sohaning iqtisodiy ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Xulosa

Xorazm vohasi qadimdan Markaziy Osiyoning yirik madaniy va iqtisodiy markazlaridan biri sifatida shakllangan bo'lib, bu hududda hunarmandchilikning turli tarmoqlari, ayniqsa, kiyim-bosh ishlab chiqarish bilan bog'liq an'analar yuksak taraqqiy etgan. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, to'quvchilik, kashtachilik, do'ppido'zlik, zardo'zlik va milliy matolar ishlab chiqarish Xorazm xalqining ko'p asrlik tarixiy tajribasi hamda estetik qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan muhim madaniy hodisa hisoblanadi.

Xorazm hunarmandchiligi nafaqat aholining maishiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilgan, balki voha iqtisodiyotining rivojlanishida ham muhim omil bo'lgan. Ayniqsa, Buyuk Ipak yo'li orqali olib borilgan savdo aloqalari mahalliy hunarmandchilik mahsulotlarining boshqa hududlarga tarqalishiga imkon yaratgan. Natijada Xorazm ustalari tayyorlagan matolar, kashtalar va milliy kiyimlar o'zining sifati hamda nafisligi bilan mashhur bo'lgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kiyim-bosh ishlab chiqarish bilan bog'liq hunarmandchilik turlari xalqning etnik xususiyatlari, urf-odatlarini va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi muhim etnografik manba hisoblanadi. Milliy kiyimlar shakli, naqshlari va ranglari orqali insonning yoshi, ijtimoiy mavqeyi, oilaviy holati hamda hududiy mansubligi ifodalangan. Shu jihatdan milliy kiyimlar va ularni yaratish bilan bog'liq hunarlar xalqning tarixiy xotirasi va madaniy o'zligini namoyon etuvchi muhim vosita vazifasini bajargan.

Kashtachilik va zardo'zlik san'ati Xorazm xalqining yuksak estetik didini yaqqol namoyon etadi. Ayniqsa, kashtalarda qo'llangan geometrik va o'simliksimon naqshlar xalqning tabiatga bo'lgan munosabati, badiiy tafakkuri hamda ramziy qarashlarini ifodalagan. Shuningdek, hunarmandchilik an'analari oilaviy tarzda avloddan avlodga o'tganligi tufayli xalqning ma'naviy qadriyatlarini saqlashda ham muhim ahamiyat kasb etgan.

Bugungi globallashuv jarayonida an'anaviy hunarmandchilikning ayrim turlari yo'qolib ketish xavfi ostida qolayotgan bo'lsa-da, milliy merosga bo'lgan qiziqishning ortib borayotgani ushbu sohani rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. O'zbekiston Respublikasida hunarmandlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosati, "Hunarmand" uyushmasi faoliyati hamda turizm sohasining rivojlanishi Xorazm hunarmandchiligining qayta tiklanishi va ommalashishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, mazkur yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni yanada kengaytirish, arxiv materiallari va etnografik ma'lumotlarni chuqur o'rganish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, hunarmandchilikning hududiy xususiyatlari, ustalar faoliyati va qadimiy texnologiyalarni ilmiy asosda tadqiq etish kelgusidagi izlanishlar uchun dolzarb masalalardan biri bo'lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, Xorazmda kiyim-bosh ishlab chiqarish bilan bog'liq hunarmandchilik an'analari xalqning boy tarixiy-madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu merosni asrab-avaylash, yosh avlodga yetkazish va xalqaro miqyosda targ'ib qilish milliy madaniyat ravnaqi hamda tarixiy qadriyatlarni saqlashning muhim omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Толстов С. П. Древний Хорезм: опыт историко-археологического исследования. – Москва, 1948. – 352 с. – С. 213. – URL: [Российская государственная библиотека / НЭБ]
https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_006039208/?utm_source=chatgpt.com

2. G'ulomov Ya. G'. Xorazmning sug'orilish tarixi: qadimgi zamonlardan hozirgacha. – Toshkent: O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi nashriyoti, 1959. – B. 167. – URL: [New York University Digital Library](https://archive.nyu.edu/handle/2451/40028?utm_source=chatgpt.com)
3. Jabborov I. O'zbek xalqi etnografiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1994. – 320 b. – B. 94. – URL: [Toshkent davlat agrar universiteti elektron kutubxonasi](https://library.tdau.uz/uz/books/8419?utm_source=chatgpt.com)
4. Abdullayeva M. O'zbek amaliy bezak san'ati. – Toshkent: San'at, 1997. – B. 56.
5. Sodiqova N. O'zbek milliy kiyimlari XIX–XX asrlar. – Toshkent, 2006. – B. 41. – URL: [Nafisa Sodiqova asarlari katalogi]
https://kitobxon.com/ru/yo'zuvchi/nafisa_sadykova?utm_source=chatgpt.com
6. Ahmedov B. A. O'zbekiston xalqlari tarixi manbalari (qadimgi va o'rta asrlar). – Toshkent: O'qituvchi, 1991. – 213 b. – B. 122. – ISBN 5-645-00428-0. – URL: [CiNii Books bibliografik katalogi]
https://ci.nii.ac.jp/ncid/BA27122330?utm_source=chatgpt.com
7. Rajabov Q. Xiva xonligi tarixi. – Toshkent: Akademyashr, 2009. – B. 201.
8. Xasanov A. Hunarmandchilik va milliy qadriyatlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. – B. 73.
9. Azimova D. O'zbek xalq amaliy san'ati tarixi. – Toshkent: Sharq, 2010. – B. 88.
10. Qodirova M. Milliy kiyim va etnomadaniyat. – Toshkent, 2018. – B. 64.